

BEZZEL E. 1982. *Vögel in der Kulturlandschaft*. Ulmer, Stuttgart. 350 p. Prijs DM 88.

Een groot deel van onze huidige avifauna is op enigerlei wijze in staat geweest zich aan te passen aan het door de mens gevormde landschap. Dat geldt zowel voor bewoners van stedelijke en agrarische gebieden als voor soorten die zich hebben kunnen handhaven in de sterk veranderde restanten van de oorspronkelijke vegetatie. Het cultuurlandschap in de zin van Bezzel bestaat uit een mozaïek van meer of minder door de mens beïnvloede begroeiingstypen, een definitie die in feite betrekking heeft op vrijwel geheel Noordwest- en Midden-Europa. Met dit boek beoogt Bezzel een beknopte beschrijving te geven van de verschuivingen die zich in de vogelwereld van dit als maar veranderende landschap hebben voorgedaan. Bovendien maakt hij de balans op van de huidige situatie, en heft hij veelvuldig de waarschuwende vinger in de richting van allerlei bedreigingen. Alleen al door de hoeveelheid literatuur die er in is verwerkt heeft het boek een aanzienlijke waarde: de literatuurlijst omvat rond de 900 titels, de meeste overigens afkomstig uit de Duitse literatuur. Bezzel weet dit omvangrijke materiaal op een uitstekende manier samen te vatten. Het boek bevat allereerst een globale beschrijving van het cultuurlandschap, waarbij het typische dynamische karakter wordt benadrukt, en een eerste kennismaking met de avifauna middels een beschouwing van een aantal ecologische groepen.

In hoofdstuk 5 en 6 volgt een beschrijving van de veranderingen op lange en op korte termijn. Bezzel maakt onder meer een reconstructie van de veranderingen in de Middeneuropese avifauna sinds 1850, waaruit blijkt dat tegenover 26 soorten met een duidelijke populatietoename maar liefst 66 soorten staan met een duidelijke afname. Koplopers bij de positieve ontwikkeling zijn Turkse Turtel en Kramsvogel, bij de negatieve Ooievaar, Visarend, Goudplevier en Roodkopklauwier. Oorzaken van deze ontwikkeling zijn veelal niet of nauwelijks nauwkeurig aan te geven: ook Bezzel komt niet veel verder dan de gebruikelijke serie factoren die allemaal van invloed kunnen zijn. De auteur laat zich soms verleid tot een wat al te lichtvaardige conclusie (b.v. over de invloed van recreatie op Korhoenders figuur 21), maar in het algemeen geeft hij een kritische analyse van de verzamelde gegevens. Ook korte-termijn veranderingen krijgen een gedegen behandeling: groei, regulatie en fluctuaties (met interessante voorbeelden uit de praktijk), successie en aantalschommelingen binnen een jaar.

Hoofdstuk 7 en 8 hebben soortenrijkdom van gebieden en dichtheid van soorten als onderwerp. Zo signaleert Bezzel onder meer een afname van de soortenrijkdom gaande van zuidoost naar noordwest en van laagland naar hooggebergte. Belangrijke factoren die de soortenrijkdom bepalen zijn oppervlakte van een gebied en variatie in de vegetatiestructuur. Uitgaande van het verband tussen soortenrijkdom en oppervlakte

geeft Bezzel een basis voor een zinvolle hantering van de begrippen soortenrijk en soortenarm. Ook in de variatie in broedvogeldichtheid probeert hij een aantal patronen te ontdekken. Soms leidt dat tot verrassende ontdekkingen. Relevant is de paragraaf over de relatie tussen dichtheid en oppervlakte in steekproefgebieden. Bezzel waarschuwt voor al te gemakkelijke vergelijkingen tussen dichtheidscijfers uit gebieden van verschillende grootte.

Helaas gaat de auteur nauwelijks in op de effecten van de versnippering van biotopen in het cultuurlandschap, waardoor veel soorten nog maar hier en daar, ver van elkaar verwijderd, stukjes habitat aantreffen. Het belang van uitwisseling tussen kleine restpopulaties in die gebiedjes en de rol van isolatie daarbij komen onvoldoende tot hun recht. Een andere in het oog vallende omissie is de geringe aandacht voor de dynamiek van het verspreidingspatroon: alleen de veranderingen in aantallen worden bekeken, niet de bijbehorende veranderingen in de verspreiding. Beide omissies zijn deels te verklaren uit de geringe aandacht die deze aspecten in de ornithologie hebben gekregen. Toch zou Bezzel juist in een boek als dit hierop hebben moeten wijzen.

In bijna tachtig bladzijden wordt de avifauna van de belangrijkste landschapstypen van Midden-Europa behandeld, waarbij tal van patronen worden aangegeven. De keuze van de voorbeelden is soms wat willekeurig. Zo wordt wel de situatie van graslandvogels in Duitsland beschreven, maar ontbreekt elke verwijzing naar de ontwikkelingen van de Nederlandse weidevogelstand. Het boek eindigt met een beknopt overzicht van mogelijkheden om vogelgegevens te bewerken ten behoeve van planologische beslissingen. Opvallend is dat deze bespreking heel wat elementen bevat van de discussie die in Nederland in de jaren zeventig heeft plaatsgehad. Een verwijzing naar de discussie ontbreekt overigens.

Vögel der Kulturlandschaft is ongetwijfeld een waardevolle bijdrage tot de ornithologie. De vele gegevens worden op allerlei manieren bewerkt, en dat levert meermalen originele uiteenzettingen op. Soms echter lijkt Bezzel door die bewerkingen het contact met het oorspronkelijke materiaal te verliezen en liggen onjuiste gevolgtrekkingen op de loer. Het boek is aan te bevelen aan hen die zich willen verdiepen in de ontwikkelingen in de vogelwereld van het cultuurlandschap. Het zal zeker tot nieuw onderzoek aanleiding geven.

Paul Opdam

BLÜMEL H. 1982. *Die Rohrammer*. (Neue Brehm-Bücherei 544) Ziemsen, Wittenberg. 72 p. Prijs DDR M 10,40.

In de serie vogelmonografieën verscheen ditmaal een deeltje over de Rietgors. Qua opzet komt het sterk overeen met voorgaande deeltjes uit deze serie. De

tekst is hoofdzakelijk gericht op de nominaatvorm, welke van West-Europa tot in Rusland voorkomt. In beknopte hoofdstukjes wordt aandacht besteed aan een groot aantal uiteenlopende aspecten als naam, systematiek, verspreiding, klee, maten, gewicht, rui, geluid, biotoop, dichtheden, voedsel, leeftijd, trek, sociaal gedrag, vijanden en parasieten. Bijna een derde van de tekst is gewijd aan de broedbiologie, welke voor een deel is gebaseerd op onderzoek bij Genk in Belgisch Limburg (niet in Nederland zoals auteur aangeeft).

Het laatste hoofdstuk is gewijd aan ideeën voor verder onderzoek. De auteur wijst er op, dat in de broedtijd de Rietgors door zijn leefwijze in lage vegetatie en in kleine dicht bijeengelegene territoria, een lonend onderzoeksobject is, terwijl in verband met lacunes in onze kennis over de trek, voor ringers ook nog veel werk aan de winkel is. Nadruk wordt gelegd op het feit dat vooral dichtheidsbepalingen voor en na veranderingen in een biotoop nodig zijn teneinde te kunnen nagaan in hoeverre de Rietgors in zijn voortbestaan belemmerd wordt. Ook de reislustige onderzoekers onder ons komen aan bod; over het voedsel in de winterkwartieren is weinig bekend, terwijl bijvoorbeeld de totstandkoming van de geografische isolatie van de Aziatische ondersoorten *zaidamensis* en *korejawi* om opheldering vraagt. In het boekje zijn 16 pagina's met zwart-wit foto's, vooral van biotoop, nest, nestjongen en broedge-drag, opgenomen.

Natuurlijk kan een zo beknopt werkje niet alle facetten diepgaand behandelen. Toch kan het een goede inleiding genoemd worden voor wie meer over deze bekende vogel wil weten. Voor diegenen die dieper op de materie in willen gaan, is er een (niet geheel complete) literatuurlijst van ruim 120 titels.

Joke E. Winkelman

BOEKEMA E. J., GLAS P. & HULSCHER J. B. 1983. *De vogels van de provincie Groningen*. Wolters-Noordhoff/Bouma's Boekhuis, Groningen. 387 p. Prijs f 62,50.

Deze regionale avifauna geeft een samenvattend overzicht van het vogelleven in Groningen, een provincie waarvan tot dusverre niet al te veel bekend was. In een goed verzorgde uitgave wordt in acht hoofdstukken en met behulp van talrijke figuren, tabellen en foto's (waaronder 22 in kleur) uit de doeken gedaan wat Groningen aan vogels te bieden heeft.

Onder invloed van de verontrustende verarming van het Groningse landschap en de grote leemte in de kennis van de vogelstand werd in 1968 de vereniging „Avifauna Groningen” opgericht met als doel vogelstudie en het verzamelen, vastleggen en publiceren van gegevens. Veertien jaar veld- en bureauwerk leverde c. 40 000 gegevens op van 70 (à 300, schatting referent) waarnemers en op basis hiervan werd door 27 auteurs het schrijven van teksten ter hand genomen. In het hoofdstuk „Gevolgdewerkwijze” wordt onder meer aangegeven op welke peilers de avifauna rust. Afgezien van het feit dat de samenstellers zelf aangeven dat één en ander verre van volledig is, roept de beschrijving van de onderzoeksmethode en de betrouwbaarheid meer vragen op dan beantwoord wordt en dit

geldt ook voor het wel of niet verwerken van bepaalde gegevens. Natuurgebieden zijn meestal redelijk onderzocht, de overige gebieden minder. Rottumeroog en Rottumerplaat zijn niet in het overzicht betrokken, het Groningse wad wel. In „Landschap en vogels” komen grote verschillen naar voren tussen de tamelijk onge-repte natte kust van de Groningse Waddenzee, Dollard en Lauwersmeer en de grotendeels in cultuur ge-brachte intensief gebruikte binnenlandse klei- en zand-gronden. Op grond van het voorkomen van grote aantallen watervogels en steltlopers (o.a. 50 000 à 100 000 Wintertalingen, Smienten, Brandganzen en Bonte Strandlopers) voldoen de kustgebieden aan de criteria voor „wetland van internationaal belang”. In het binnenland gaat het de vogels veel minder voor de wind: een rijtje met 30 sterk bedreigde of reeds uitgestorven soorten (zoals Korhoen, Blauwborst, Geelgors en Grauwe Gors) is zonder veel moeite samen te stellen. Onder de titel „Groningana” worden vele wetenswaardigheden vermeld over Groningse volksnamen voor vogels (*Meerlam* = Nachtzwaluw, *Ieskletter* = IJsvogel, *Dikschielteliere* = Grauwe Gors), vogels in oude plaatsnamen en over c. 50 meest voormalige een-denkoöien.

Het grootste deel van het boek (ruim 300 p.) wordt gewijd aan een overzicht van 307 in de provincie Groningen waargenomen vogelsoorten. Helaas is niet gekozen voor de thans internationaal toegepaste wetenschappelijke naamgeving en volgorde van Voous (*Limosa* 53: 91-103). De bespreking van elke soort is opgebouwd uit naam, volksnaam, status, verspreiding, broedvogels, biotoop, niet-broedvogels, ringgegevens en bijzonderheden. Deze volgorde wordt niet consequent toegepast („om de leesbaarheid te bevorderen”) en vaak moet dus toch de gehele tekst worden doorgenomen. Documentatie in de tekst wordt ondersteund door verspreidingskaartjes van 27 vooral bijzondere broedvogels (zoals Bergeend, Kwartel, Kwartelkoning, Paapje en Grauwe Gors) en enkele winter- en trekvogels (zoals Ransuil en Spreeuw) en door c. 90 diagrammen en 125 tabellen. Niet duidelijk is waarom de ene keer is gekozen voor weergave in een diagram en de andere keer voor weergave in een tabel. Interessant en in sommige opzichten ook van nationaal belang zijn de besprekingen van Blauwe Reiger, watervogels en steltlopers (b.v. 50 000-86 000 Goudplevieren, meer dan 10 000 Kluten), Kwartelkoning (in 1979 zeker 131 roepend in de polders tegen de Dollard) Ransuil, Kramsvogel (wellicht tot 200 000 vogels) Grauwe Gors, Spreeuw (o.a. slaapplaatsen), Vink en andere. Veel zangvogels zijn schaars in het bosarme Groningen, zoals Fluiter, Boomklever en Appelvink, maar of er werkelijk niet meer Roodborsten, Winterkoningen, Grauwe Vliegenvangers en Goudhaantjes broeden dan vermeld is de vraag. Naar gelang er meer van een soort bekend is wordt er meer tekst aan gewijd. Sommige besprekingen zijn echter wel aan de magere kant en/of bevatten veel anekdotes, maar misschien is dat laatste juist de opzet van de samenstellers geweest. De verwijzingen zijn nogal inconsequent en soms niet terug te vinden in de literatuurlijst en bij menige bewering ontbreekt bronvermelding. Verder is het jammer dat niet meer verspreidingskaarten zijn opgenomen (het blijft nu vaak wat in het vage) en dat zo weinig over de provinciegrenzen is gekeken. Het boek wordt afgesloten met een literatuurlijst (c. 170 titels) en met

registers van Nederlandse, Groningse (!) en wetenschappelijke namen.

Ondanks deze kritische opmerkingen moet niet vergeten worden hoeveel inspanning en uithoudingsvermogen het vergt van waarnemers, maar vooral van auteurs en redactie om een dergelijk boek samen te stellen. Het boek vormt een waardevolle aanvulling op de reeks streekavifauna's en zal niet mogen ontbreken in de boekenkast van de geïnteresseerde vogelaar. De leden van de vereniging „Avifauna Groningen”, auteurs en de redacteurs E. J. Boekema (de motor van het geheel), P. Glas en J. B. Hulscher worden geluk gewenst met deze uitgave. Vogelwaarnemers hoeven hun verrekijker nog niet aan de wilgen te hangen, want er valt nog veel te onderzoeken en uit te pluizen in de Groningse vogelwereld.

Arend J. van Dijk

MOOI J. H. 1983. *De Bosuil*. Kosmos, Utrecht. 100 p. Prijs f 25.

Dat de belangstelling van de schrijver voor de Bosuil tijdens zijn studie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam werd opgewekt, wordt in dit aantrekkelijke boekje verscheidene malen vermeld. Maar dat zijn doctoraalonderwerp methoden van onderzoek in het veld, speciaal met behulp van een infrarood-camera en een eenvoudig TV-circuit, moest trachten te vinden en dat het nachtelijk veldwerk in het Amsterdamsche Bos heeft plaatsgevonden, komt onvoldoende uit de verf. Dat een bosuil-vrouwje op het nest haar tenen met de vlijmscherpe klauwen tot een vuist balt, zodat zij haar piepkleine donsjongen niet kan verwonden, is een van de kleine details, die hier onvermeld zijn gebleven. Zij zouden de intieme kennis met het leven van de Bosuil nog sterker naar voren hebben gebracht, dan toch reeds in dit boekje het geval is. Evenals zijn voorgangers in deze serie (o.a. Torenvalk, Boomvalk, Buizerd) volgt ook dit deel van de Kosmos Vogelmonografieën een goed leesbaar, rijkelijk geïllustreerd patroon van eerst algemene en vervolgens bijzondere zaken over uilen en Bosuilen vanaf de systematiek en de verwantschap van de Bosuil, via verspreiding in de wereld en voorkomen in Nederland, levensverrichtingen, levenswijze, jachtwijze, voedsel en voortplanting tot relatie tot de mens en bescherming. Eigen ervaringen worden veelvuldig, maar lang niet altijd als zodanig goed herkenbaar, beschreven. Het leven in de nacht met zijn problemen van gezicht, gehoor en verscheidenheid van geluiden komt uitvoerig aan bod. Dat kon ook niet anders, want in het gehele werkje staat het leven van de vogel in zijn omgeving centraal, evenals het enthousiasme om dat 's nachts in het veld te onderzoeken.

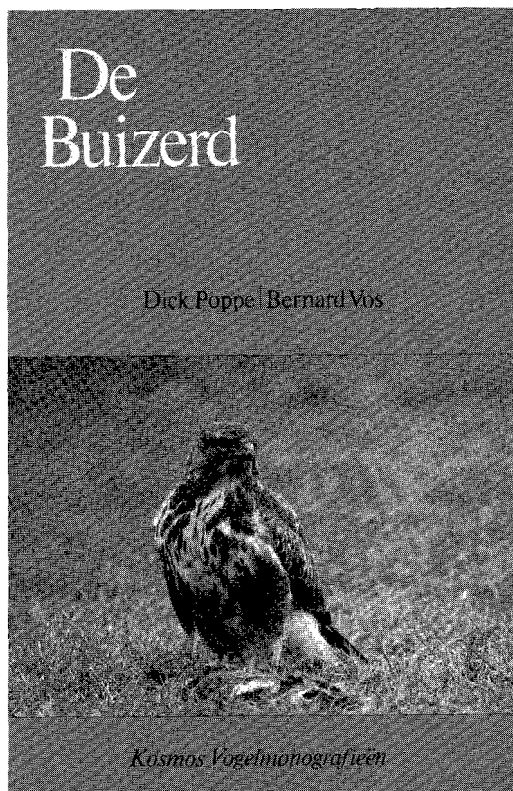
Het boekje is vlot en populair geschreven, durft toch ook de wat moeilijker zaken aan te roeren, had hier en daar naar het oordeel van recensent wat origineler gekund, heeft verzuimd in de literatuurlijst de schat aan gegevens in het grote naslagwerk van Glutz von Blotzheim & Bauer (deel 9, 1980) te noemen (misschien was dit deel bij het schrijven van dit boek nog niet verschenen), bevat een, gelukkig gering, aantal opvallende germanismen (bijv. onderschrift bij afbeelding 114), maar is alleszins de moeite waard om details en achtergronden van het leven van de Bosuil te leren

kennen en daaruit verdere vragen te stellen. Een van zulke vragen stelt de schrijver zelf: „Ook onder de gunstigste omstandigheden blijkt een jarenlang achter elkaar met succes broedend bosuil-paar af en toe een jaar niet te broeden” (p. 87) — wat is daarvan de betekenis? Eerder nog zou recensent de vraag stellen: is deze waarneming juist en als dat zo is, wat zijn dan „gunstigste omstandigheden”? En hoe weet de schrijver dat een volwassen ervaren Bosuil op jacht zelden zijn prooi mist (p. 51)? Ook dat zou de lezer graag willen weten, evenals het bewijs voor de in het hoofdstuk over de zintuigen genoemde uitspraak dat de klauwen in hoofdzak gevoelig zijn voor trillingen. Waartoe een vrolijk geschreven en goed geïllustreerd, maar in wezen toch eenvoudig boekje niet kan leiden!

K. H. Voous

POPPE D. & VOS B. 1982. *De Buizerd*. Kosmos, Amsterdam. 77 p. Prijs f 25.

Dit deeltje uit de serie Kosmos monografieën bespreekt het leven van de Buizerd in al zijn facetten en schenkt daarbij ruimschoots aandacht aan de systematische en oecologische plaats van de Buizerd temidden van de grote verscheidenheid van andere roofvogels in de gehele wereld. Het is gebaseerd op veel eigen veldwaarnemingen in Twente en het aangrenzende deel van Duitsland. Het bespreekt bouw, kenmerken, leefgebied, jachtmethoden, voedsel, broedgedrag, trek, overwinteren en relaties met de mens op een niet traditionele, vlotte en didactisch opvallend aantrekkelijk-

ke wijze. Aardige hoofdstukjes zijn met name die over de Buizerd als jager, de communicatie in de lucht, lichtgeïrriteerde en heetgebakerde Buizerds (welk verschil is dat?) en de Buizerd en de mens. Talrijke luchtige, maar ook „serieuze” tekeningen en foto's van de auteurs en aanvullende foto's van W. de Kroon en P. Waardenburg (samen 96 afbeeldingen) verlenen aan het boekje een fleurig uiterlijk. Het deed referent veel genoeg heel wat stof uit zijn colleges aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, waar de auteurs zijn leerlingen waren, te herkennen. Ook het gebruik van het grammaticaal uitstekende meervoud „buizerds” (van Romeinse herkomst *buse* en *busard*; uitgang vergelijkbaar met „vrolijkheids”, „suffers”, enz.) tegenover het als germanisme sterk ingeburgerde „buizerden” (van Duits *Bussarde*) doet referent goed.

Een paar goed gemeende, gedetailleerde opmerkingen mogen volgen: (1) Het aangeboden systeem van de roofvogels (afbeelding 1) is al weer niet meer de modernste, zoals gesteld, maar daarom natuurlijk niet het slechtste. (2) In de op pagina 17 gegeven tekening wijst de pijl van de kleine slagpennen abusievelijk naar de grote vleugeldeken van de arm. (3) Is het bewezen, dan wel aannemelijk dat de door de auteurs genoemde „stuitervlucht” een „puur demonstratieve functie heeft” en is het bewezen dat deze vlucht vooral door mannetjes wordt uitgevoerd (pagina 41)? (4) En mag men ook een vraagteken zetten bij de stelling „dat de ecologie min of meer ontstaan is uit de behoefte het milieu op een meer verantwoorde manier te beheren dan voorheen het geval was” (pagina 67)?

Een fris en origineel werkje, waarin zulke aantrekkelijke beschrijvende benamingen bij het agressieve gedrag van Buizerds in de winter (met tekeningen) als bultnekloopje, engelhouding, vleugelsleeploepje, gierhouding, als vanzelf en volkomen tot hun recht komen.

K. H. Voous

VLUG J. J. 1983. *De Fuut* (*Podiceps cristatus*). Wetenschappelijke Mededelingen KNNV 160. 87 p. Prijs f 9,50.

Het seriematig produceren van vogelmonografieën mag zich in een groeiende populariteit verheugen. Voortrekker op dit gebied is ongetwijfeld de Duitstalige Neue Brehm-Bücherei, die reeds vele jaren met de regelmaat van de klok aan één vogelsoort gewijde boekwerkjes publiceert. Nederlandse activiteiten op dit gebied zijn van meer recente datum. Ik denk hierbij aan de Vogelmonografieën van Kosmos en de serie Dieren Dichterbij van Spectrum. In zijn serie Weten-

schappelijke Mededelingen heeft sinds kort ook de KNNV zich in dit strijdgewoel gemengd. Na de Grutto en de Kemphaan is nu de Fuut aan de beurt. Mij dunkt een terechte keus. De Fuut is één van de vogels die door recente toename van aantallen broedparen en uitbreiding van broedareaal, in Nederland onder de aandacht van een steeds groter publiek is gekomen.

In zijn genre is dit een heel aardig boekje. Tamelijk beknopt, maar veel beter leesbaar dan de bestaande handboeken, behandelt het uiteenlopende zaken als systematiek van de futen-familie, geografische verspreiding, het spectaculaire voortplantingsgedrag en oecologische en populatie-biologische zaken. De auteur heeft niet gekozen voor een beschrijving van de „life-history” als rode draad voor dit boekje. Ik denk dat het hierdoor komt dat het logische verband tussen de opeenvolgende hoofdstukken hier en daar niet zo duidelijk is. De vergelijking met de Roodhalsfuut ligt, gezien het feit dat deze geen Nederlandse broedvogel is, ook wat minder voor de hand. Een beschrijving van de resultaten van de proeven van Nuechterlein met de Amerikaanse „Zwanehalsfuut” had mijns inziens zeker de voorkeur verdiend. Deze proeven maken op schitterende manier duidelijk dat er ook op ethologisch gebied vergelijkenderwijs nog vele onbeantwoorde vragen liggen. Toch bevat het boek ook vele aantrekkelijke zaken. De auteur schenkt aandacht aan een tot nu toe weinig onderzocht onderwerp, kolonievorming bij de Fuut. De broedresultaten in de kolonies zijn vaak slechter dan van solitaire paren. Hier ligt duidelijk een kans voor interessant verder onderzoek. Het boekje is rijk geïllustreerd met originele foto's en fraaie tekeningen die de beschrijving van het gedrag zeer goed ondersteunen. Voor al diegenen die onze watervogels een warm hart toedragen, van harte aanbevolen lectuur.

A. M. van der Poel

FEARE C. 1984. *The Starling*. Oxford University Press, Oxford. 315 p. Prijs £ 15.

Een boek vol informatie over een van onze algemeenste vogels, de Spreeuw, geschreven door een auteur die niet alleen zelf veel onderzoek aan de soort deed, maar hiermee ook een emotionele band heeft doordat zijn ornithologische hobby en carrière op een spreeuwenslaapplaats startte. In twaalf hoofdstukken komen vrijwel alle aspecten van het spreeuwenleven aan de orde. Voor een uitvoerige bespreking van dit boek door J. Tinbergen wordt verwezen naar een van de komende afleveringen van *Ardea*.